

AGRESIUNEA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ ȘI REAȚIA DREPTEI NAȚIONAL-CREȘTINE (II)*

Corneliu Ciucanu

L'Agression du communisme dans la Roumanie entre les deux guerres et la réaction de la Droite nationale-chrétienne

Résumé: L'Apparition et l'ascension de la Droite national-chrétienne en Roumanie de l'entre guerres peut être expliquée et analysée, d'après nous fonction de la réaction de l'opinion publique roumaine et, spécialement, des jeunes, face aux provocations internes et externes qui affectée la stabilité et l'évolution de la société roumaine. L'Agression de communisme, les carences de fond du régime à la démocratie parlementaire (le politicianisme, la démagogie, la corruption) et le conflit entre générations, qui lancé dans le débat culturel-politique le thème de la nouvelle élite, ont généré et mis en évidence, en même temps, l'institutionnalisation politique du courant national-chrétien. L'anticommunisme reste donc une constante de la Droite national-chrétienne, qui détermine des attitudes véhémentes contre la Russie soviétique et la Troisième Internationale. Dans ce contexte, les formations de droite ont formulé une nouvelle variante de politique externe roumaine, motivée par l'agressivité du Moscou, la passivité et l'incapacité des démocraties occidentales, et par révisionnisme allemand, dans les conditions le retour de l'Allemagne au statut de grand pouvoir européen.

Mots clés: agression, alliance, communisme, démocratie, la Droite, élite, nationalisme-chrétienne, politique étrangère, révisionnisme.

Între ostilitatea Uniunii Sovietice și agresivitatea revanșardă a Germaniei naziste.

Teama de bolșevism și de expansionismul rusesc a determinat o serie de atitudini refractare ale oamenilor politici de dreapta față de inițiativele diplomației românești din anii '30. Mișcarea Legionară s-a manifestat vehement pe plan intern, denunțând incoerența și neputința partidelor politice guvernamentale în a identifica și neutraliza comunismul camuflat în diverse asociații, cluburi și organe de presă, dar a formulat și o „nouă ipoteză” de politică externă, care reevalua interesul național în cadrul unei alianțe româno-germane. Noile realități europene ale anilor '30, ascensiunea Italiei fasciste și a

* Prima parte a acestui studiu a apărut în *Zargidava*, XV, 2016, p. 228-244.

Germaniei național-socialiste și, totodată, conciliatorismului practicat de democrațiile occidentale, impuneau, de altfel, o nouă abordare oamenilor politici români. Pentru menținerea frontierelor României Mari – îndeosebi a graniței de est, considerată a fi cea mai vulnerabilă – forțele de dreapta au identificat în Rusia Sovietică drept inamicul principal al României Mari, iar în Germania un potențial aliat capabil să asigure granițele statului roman în raport cu agresivitatea Uniunii Sovietice și pretențiile teritoriale ale Ungariei hortyste.

Strategia generală de politică externă a României interbelice s-a bazat pe influența politicii marilor democrații occidentale la nivel european și, în consecință, inițiativele noastre politice s-au pliat pe direcțiile diplomatice promovate de Paris și Londra. Factorii de decizie de la București au apreciat just că Franța și Marea Britanie au sprijinit confirmarea internațională a actelor de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, că sunt principalii piloni de susținere ai Sistemului de la Versailles, iar obiectivul principal al politicii noastre externe este menținerea statu-quo-ului european și, implicit, a frontierelor fixate prin Conferința Păcii de la Paris. Prin urmare, orice altă viziune de politică externă, care ar fi pus la îndoială alianțele noastre tradiționale, ignorând Franța și Anglia, era considerată „aventuroasă” și chiar periculoasă pentru statul român. Totodată, diplomația română a avut un rol hotărâtor în constituirea și activitatea Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, care au fost concepute ca organisme menite să asigure stabilitatea regională în zona sud-est europeană și ca o completare și fortificare a „sistemului versaillez” pentru această parte a continentului. Ministru de Externe, Nicolae Titulescu declara în fața Parlamentului român la 4 aprilie 1934, făcând bilanțul activității diplomatice din perspectiva menținerii păcii europene și a integrității teritoriale a României, că politica noastră externă este dirijată spre o strânsă colaborare cu statele care au interese comune cu ale României: „Izvorând din poruncile unității noastre naționale, politica noastră externă are ca scop principal păstrarea ei ca metodă constantă de lucru, coordonarea progresivă a acțiunii noastre cu aceea a statelor cu interese comune până la integrarea ei în grupuri internaționale din ce în ce mai mari. De la național prin regional la universal, iată lozincă României peste graniță”¹.

Nicolae Titulescu s-a implicat activ în promovarea politicii securității colective inițiate de Louis Barthou, ministrul de Externe francez. Anul 1934 este marcat, pe plan diplomatic, prin constituirea Micii Înțelegeri (9 februarie) și de semnarea instrumentelor diplomatice conexe reluării relațiilor

¹ *Dezbaterile Adunării Deputaților* (în continuare DAD), nr. 38, ședința din 4 aprilie 1934, p. 1612. Vezi și N. Titulescu, *Discursuri*, (studiu introductiv, texte alese și adnotări Robert Deutsch), București, Editura Științifică, 1967, p. 407.

diplomatice dintre România și URSS. Între București și Moscova s-a derulat un schimb de note diplomatice care consemnau faptul că guvernele celor două țări își garantau reciproc suveranitatea națională și neamestecul în problemele interne². Ca premise ale destinderii diplomatice dintre cele două țări au fost luate în considerare bunele raporturi survenite între N. Titulescu și M. Litvinov și chiar colaborarea dintre cei doi miniștri de Externe, evidențiată la Geneva în 1933 și continuată la Londra. Semnarea tratatelor de la Londra, din 3-4 iulie 1933, dintre România, Uniunea Sovietică, vecinii ei și Mica Înțelegere s-a dovedit un bun prilej pentru Titulescu de a remarca, în ședința Camerei Deputaților din 26 noiembrie 1934, faptul că reprezentantul sovietic a contribuit esențial la efortul definiției agresiunii și agresorului și că semnând convențiile de la Londra, guvernul sovietic recunoaște implicit inviolabilitatea teritoriului Regatului României și, în consecință, apartenența Basarabiei la statul român³. Pactele de asistență încheiate în mai 1935 de Franța și Cehoslovacia cu Uniunea Sovietică au determinat pe ministrul român de Externe să inițieze negocieri cu Maxim Litvinov în vederea semnării unui pact de asistență mutuală între România și URSS. Încercările anterioare de normalizare a relațiilor noastre cu Rusia Sovietică s-au lovit de fiecare dată de o atitudine extrem de rigidă în chestiunea Basarabiei din partea reprezentanților sovietici. Nicolae Titulescu a crezut sincer că poate fi omul providențial care va reuși să asigure liniștea la hotarul de răsărit. Prin urmare, în baza bunelor raporturi de ordin personal stabilite cu Maxim Litvinov, șeful diplomației sovietice, Titulescu a negociat încheierea unui Pact de asistență mutuală cu încuviințarea tacită a regelui și cu susținerea, din umbră, a Partidului Național Țărănesc și a Partidului Național Liberal. De cealaltă parte a baricadei s-au situat forțele politice de dreapta, mai cu seamă, Partidul Național Creștin (generat de fuziunea dintre LANC și Partidul Național-Agrar, din iulie 1935), condus de Octavian Goga și A.C. Cuza, Partidul Național Liberal – Gheorghe Brătianu și Mișcarea Legionară, care s-au împotrivit semnării pactului de asistență mutuală cu URSS, prin care se urmărea – conform planului Barthou – izolarea Germaniei de conivență cu Franța și Cehoslovacia⁴.

Interpelările adresate guvernului de către Gh Brătianu de la tribuna Adunării Deputaților la 5 și 26 octombrie 1935 dezvăluiau suspiciunile

² DAD, nr. 4, ședința din 26 noiembrie 1934, p. 18.

³ Ibidem.

⁴ Corneliu Ciucanu, Nicolae Titulescu și Mișcarea Legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică, în *Permanențele istoriei: Profesorul Corneliu Mihail Lungu la 70 de ani*, coord: Sorin Liviu Damean, Marusia Cîrstea, Mihaela Damean, Lucian Dindirică, ed. Sorin Liviu Damean, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2013, p. 498-501.

opinii publice și ale unor cercuri politice cu privire la tratativele ministrului de Externe cu URSS, Gh. Brătianu considera inoperabil și periculos un astfel de Pact, argumentând că Uniunea Sovietică nu recunoaște unirea Basarabiei cu România și se manifestase agresiv de fiecare dată când la Copenhaga, Viena, Varșovia se pusese problema apartenenței Basarabiei la statul român, că acordarea unui culoar de trecere pentru trupele sovietice ar însemna, în fapt, ocuparea țării și că o astfel de trecere a trupelor sovietice ar fi sinonimă cu bolșevizarea României⁵. N. Titulescu nu a recunoscut negocierile cu sovieticii, iar la 14 iulie 1936 diplomatul român a ajuns la un acord cu Litvinov pentru parafarea proiectului Pactului de asistență mutuală. Spre deosebire de ministrul nostru de Externe, Litvinov nu era împuternicit să semneze încă acest document. În contextul derulării negocierilor dintre Nicole Titulescu și Maxim Litvinov, istoricul Gh. Brătianu a combătut cu energie ideea Pactului de asistență mutuală. În opinia liderului liberal, România se situa între două blocuri revizioniste reprezentate de Germania și URSS. Dacă o alianță cu sovieticii era de neconceput, din cauza problemei Basarabiei, dar și a neîncrederii istorice a oamenilor politici români în buna credință a rușilor, o apropiere de Germania era de dorit, deoarece nu existau litigii teritoriale directe, iar susținerea pretențiilor anti-Trianon ale Ungariei putea fi deturantă. Gh. Brătianu cerea o politică abilă, realistă, în care nevoia manifestă de petrol și cereale a Germaniei să fie exploatată în detrimentul Ungariei. De asemenea s-a observat că nu Berlinul, ci mai degrabă Italia lui Mussolini susține cauza revizionistă maghiară. Pe de altă parte, supusă presiunii politicii de încercuire instrumentată de Franța în estul Europei, Germania avea nevoie de aliați stabili care să nu marșeze la planul de izolare antigerman. Sub acest aspect, Gh. Brătianu a atacat ideea pactului cu URSS, considerat o sfidare la adresa Germaniei.

Opinia publică și medii politice de dreapta s-au alarmat, în martie 1936, când ministrul Poloniei la București (Miroslav Arcziciewski) i-a prezentat diplomatului Mihail Sturdza un ordin emis de Ministerul Lucrărilor Publice, semnat de ministrul de resort, Richard Franasovici, prin care liniile feroviare române erau puse la dispoziția Armatei Roșii pentru transportarea trupelor și a materialului de război. Corneliu Z. Codreanu și generalul Cantacuzino-Grăniceru alături de Gh. Brătianu, au luat public poziție față de proiectata convenția feroviară secretă încheiată între România și Uniunea Sovietică. Gh. Brătianu a inițiat o interpelare în Parlament, iar liderul Mișcării

⁵ Ioan Scurtu, *Câteva reflecții asupra întrevederii lui Gheorghe Brătianu cu Adolf Hitler (16 noiembrie 1936)*, în *Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu* (coordonator Horia Dumitrescu), Focșani, Editura Pallas, 2003, p. 362.

a emis o circulară în care denunța politica de apropiere față de Rusia Sovietică promovată de Titulescu⁶. În acest context, unii oameni politici au demarat o serie de contacte cu oficialitățile germane pentru a sonda disponibilitatea părții germane în a adopta noi formule diplomatice între cele două state. Astfel de întreveneri au avut loc în perioada 1934-1937, fiind inițiate de A.C. Cuza, Octavian Goga, Ion Gigurtu, Gh. Brătianu și profesorul Nae Ionescu, prieten intim cu Alfred Rosenberg, șeful Oficiului de politică externă al NSDAP⁷.

La 16 noiembrie 1936 Gh. Brătianu s-a întâlnit cu Adolf Hitler și au discutat, în prezența secretarului K. Meissner o posibilă apropiere între cele două state. Gh. Brătianu a precizat încă din debutul discuțiilor că politica externă a României poate fi sintetizată în trei puncte: 1) „Barieră împotriva comunismului. România trebuie să-și reia ca mai înainte, misiunea la Nistru și Marea Neagră”. 2) „Nu voim să fim drum de trecere, nici câmp de bătaie”. 3) „Relații economice strânse cu Germania, fapt care ar contribui la dezvoltarea economiei românești”⁸. Un alt punct al discuției l-a constituit susținerea germană a revendicărilor revizioniste ale Ungariei. Hitler a replicat că România trebuie să se debaraseze de influențele bolșevice, să deruleze relații economice strânse cu Germania și că „interesul Germaniei ar fi să vadă în acest colț al Europei o Românie independentă și puternică”, fiind dispus să garanteze frontierele noastre. Mai mult, pentru a-și dovedi simpatia față de România, Hitler a anunțat că este dispus, în acest sens, să facă declarații publice **„la Roma și Budapesta, dar mai ales la Budapesta”**. Prin această abordare, cancelarul german dorea să demonstreze că pretențiile revizioniste ale Ungariei erau susținute de Italia prin vocea lui G. Ciano, ginerele Ducei și, mai ales, să demonteze percepția generală că Germania sprijină Ungaria în proiectul ei de recuperare a Transilvaniei. De altfel, după instalarea lui Hitler la putere în ianuarie 1933, una dintre primele contacte externe al noului cancelar al Germaniei a fost vizita întreprinsă la Budapesta, în perioada 17-21 iunie 1933. Hitler s-a întâlnit cu primul-ministru ungar, care a afirmat deschis intențiile revizioniste ale Ungariei. Hitler a încurajat revizionismul maghiar contra Cehoslovaciei, confirmând și interesul german pentru zona sudetă, dar **a refuzat categoric să încurajeze pretențiile maghiare față de România și**

⁶ Mihail Studza, *România și sfârșitul Europei. Amintiri din Țara pierdută*, Alba Iulia, Paris, Editura Fronde, 1994, p. 113-114; Corneliu Z. Codreanu, *Circulări și manifeste*, ed. a V-a, München, Colecția «Omul nou», 1985, p. 74-75.

⁷ A. Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, traducere din germană de Cornelia și Delia Eșianu, București, 1999, p. 233-234

⁸ Ioan Scurtu, *Câteva reflecții asupra întrevederii lui Gheorghe Brătianu cu Adolf Hitler (16 noiembrie 1936)*, p. 364.

Iugoslavia⁹. Intenția lui Hitler era de a nu oferi motive gratuite acestor două state să urmeze politica de „încercuire a Germaniei”, în condițiile în care, asupra acestor state, Parisul exercita presiuni în vederea alinierii la Pactului oriental. Pe de altă parte, Hitler dorea să aducă aceste țări în sfera de interes germană prin tratate economice reciproc avantajoase¹⁰. Și din această perspectivă, potențialul economic și geopolitic a României a contat enorm în atitudinea lui Hitler față de revizionismul maghiar. Poziția strategică a României și efectivele numeroase ale armatei române, petrolul românesc și producția agroalimentară l-au determinat pe Hitler să respingă politica anti-Trianon a Ungariei. În noiembrie 1936, în contextul audienței istoricului Gh. Brătianu la Hitler, cancelarul german, din aceleași motive, era dispus să ofere garanții ferme privind frontierele României Mari. În finalul întrevederii, cancelarul german l-a autorizat pe Gh. Brătianu să comunice regelui și tuturor factorilor de decizie opiniile sale¹¹. Regele, Carol al II-lea și premierul Gh. Tătărescu, după ce s-au consultat cu cercurile guvernante de la Paris și Praga, prin ministrul de Externe, Victor Antonescu, au transmis instrucțiuni lui N. Petrescu Comnen, potrivit cărora „România rămâne fără șovăire credincioasă alianțelor și politicii ei”¹². Într-o confuzie totală, nereușind să despartă realitățile de sentimente și dovedind, astfel, o opacitate politică periculoasă, Bucureștiul era total dezinteresat de dezvoltarea relațiilor cu Germania, mergând în continuare pe „mâna Franței”, considerată unica „protectoare” a României. Victime ale unor „idei fixe”, oamenii politici români nu scăpau nici un prilej de acuza politica revizionistă a Germaniei și de a irita Berlinul prin adoptarea unor inițiative ostile. România s-a aliniat fără rezerve politicii de „încercuire” promovată de Franța, iar N. Titulescu a sprijinit politica de securitate colectivă¹³.

Ostilitatea pe care o manifesta Corneliu Codreanu și Mișcarea Legionară față de N. Titulescu era motivată de încercările de apropiere față de Rusia Sovietică promovate de marele diplomat. Deși Codreanu realiza că planul ministrului nostru de Externe urmărea rezolvarea acestor litigii teritoriale prin semnarea unor documente comune care să garanteze reciproc

⁹ Ion Chiper, **România și Germania nazistă**, București, Editura Elion, 2000, p. 63.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Ioan Scurtu, **Câteva reflecții asupra întrevederii lui Gh. Brătianu cu Adolf Hitler...**, p. 283-264; Ion Calafeteanu, **Români la Hitler**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 13-16.

¹² Ioan Scurtu, **Românii și Hitler. Eșecul unei „idei fixe”**, în Ioan Scurtu, **Istoria românilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu. Culegere de studii**, București, Editura Mica Valahie, 2010, p. 163

¹³ *Ibidem*, p. 164

frontierele și suveranitatea ambelor state totuși, liderul legionar era ferm convins de nesinceritatea rușilor dovedită, de altfel, în toată istoria relațiilor româno-ruse, de faptul că reluarea relațiilor cu URSS îndepărta și mai mult România de Germania. Prin urmare, într-o circulară din mai 1936, Codreanu denunța inițiativele lui N. Titulescu, susținând că „Lumea sănătoasă românească este îngrijorată de soarta țării pe care o joacă în mâinile sale, foarte debile, Dl. Titulescu. Noi, românii, înțelegem că Dl. Titulescu este un talent, este mai puțin o inteligență și aproape deloc o înțelepciune. Mai bine să se încredințeze soarta unei țări unui înțelept fără talent, decât unui talent lipsit de înțelepciune”¹⁴. Suspiciunile liderului legionar față de Titulescu erau alimentate de o serie de *legende* colportate de „cafeneaua politică”. Defectele omului politic Titulescu erau exagerate în cercurile politice ale adversarilor și taxate cu sarcasmul specific mediului dâmbovițean. Ca orice personalitate, Titulescu polariza simpatii dar, implacabil, atrăgea și invidii. Într-o notă din 1935, C. Argetoianu acuză risipa și „artificiile” mediatice practicate de Nicolae Titulescu: „Ceea ce exasperează în atitudinea lui Titulescu e toată partea lăaturalnică a acțiunilor lui, e zgomotul pe care-l face, e toată reclama pe care o organizează, toată presa pe care o plătește, toate turpitudinile pe care nu numai le încurajează, dar le patronează cu singurul și constantul obiectiv al preamăririi personalității sale și al pricopsirii familiarelor lui. Milioanele pe care Titulescu le aruncă presei în țară și străinătate sunt nenumărate și rezultatul obținut dovedește odată mai mult cât de primejdioasă este influența acestei puteri venale a ziarelor, care sunt pline de discursurile lui, de interviurile lui, de succesele lui, de voiajele și de prostiile lui”¹⁵. Ziaristul Petre Pandrea, intelectual cu vederi de stânga, avocat în mai multe procese ale comuniștilor și cumnat al lui Lucrețiu Pătrășcanu îl descrie pe N. Titulescu ca un personaj modest, însă extrem de mediatizat de către presa interbelică: „Proporțiile mitice, exagerate au fost create de jurnaliști stipendiați cu peste o sută de milioane de lei, fonduri reptiline anuale, care i-au stat la dispoziție[...]. La Paris și Londra trimitea cutii cu icre negre la ziariști și oameni politici. Trimitea ceasuri elvețiene de aur la metrese de ziariști și oameni politici. Avea obiceiuri de pezevenghi de Țarigrad, adică de vânzător de cadâne, după etimologia turcă a cuvântului. În România a cumpărat presa de dreapta, de centru și de stânga cu banii statului, risipind ca un nabab. N-avea scrupule și nici pudoare”¹⁶. Constantin Xeni sancționa la N. Titulescu „acea pornire spre

¹⁴ Corneliu Z. Codreanu, *op.cit.*, p. 74.

¹⁵ Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, vol. I, (2 februarie 1935-31 decembrie 1936), ediție Stelian Neagoe, București, Editura Machiavelli, 1998, p. 55.

¹⁶ Petre Pandrea, *Soarele melancoliei. Memorii*, București, Editura Vremea XXI, 2005, p. 77.

exagerare, care e una din trăsăturile caracterului său” și faptul că „a dus o viață disproporționată față de resursele unei țări cu atâtea nevoi. În străinătate, la Londra, ca și la Geneva, toți vorbeau de seratele, de risipa și de darurile lui, cu care nici un diplomat din țări mari și bogate nu putea rivaliza”¹⁷. Oameni politici și gazetari de excepție au combătut concepțiile și inițiativele diplomatice ale lui N. Titulescu. Între aceștia remarcăm pe Nicolae Iorga, Constantin Argetoianu, Octavian Goga, Istrate Micescu, A.C. Cuza, Pamfil Șeicaru, Nichifor Crainic, Nicu Porsena și, nu în ultimul rând, pe profesorul Nae Ionescu. Antipatia și adversitatea lui Codreanu și, implicit, a Legiunii erau determinate de atitudinile omului politic N. Titulescu în chestiuni de politică internă, cât și de opțiunile și inițiativele acestuia promovate în plan diplomatic. Pe plan intern, N. Titulescu s-a manifestat în mai multe ocazii ca adversar ireductibil al fascismului, dar și al Gărzii de Fier, considerată expresie a extremismului european. Legiunea îl culpabiliza pe Titulescu din cauza implicării ministrului de Externe în acțiunea de scoatere în afara legii a Gărzii de Fier, operațiune finalizată prin actul dizolvării abuzive din 10 decembrie 1933¹⁸.

În plan extern, Codreanu și Mișcarea Legionară îl considera pe Nicolae Titulescu principalul responsabil al îndepărtării României de Germania și Italia, de statele „*revoluțiilor naționale*”, după cum le definea liderul legionar¹⁹. Din anii 1933-1934, Codreanu a militat pentru o apropiere tactică față de Germania național-socialistă, acuzând, pe diverse canale, obtuzitatea și incapacitatea patetică a regelui și a tuturor titularilor de la Ministerul de Externe de a nu vedea mai departe de recomandările franco-engleze și de construcțiile politice ineficiente gen Mica Antantă și Înțelegera Balcanică²⁰. Totodată, Codreanu considera că ostilitatea cercurilor politice de la București și a reprezentanților noștri la Geneva pot transforma Germania dintr-un potențial prieten al României, într-un inamic dur și intransigent, un adevărat

¹⁷ Constantin Xenii, Nicolae Titulescu, în George G. Potra, *Pro și contra Titulescu*, București, 2002, p. 602.

¹⁸ Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine*, vol. X, p. 263-264; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, 1999, p. 279; Corneliu Ciucanu, *Diplomatul Mihail Sturdza, Mișcarea Legionară și „coaliția anti-Titulescu”*, în Paul Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu (coordonatori), *Diplomație și destine diplomatice în lumea românească*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, p. 280-283; idem, *Nicolae Titulescu, și Mișcarea Legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică*, p. 491-510.

¹⁹ Corneliu Z. Codreanu, *op.cit.*, p. 98.

²⁰ *Ibidem*; vezi și Mihail Polihroniade, *Mica Înțelegere și interesele României*, în *Axa*, an I, nr. 7 din februarie, 1933; idem, *Tineretul și politica externă*, Salzburg, Colecția „Omul nou”, 1952, p. 14 și urm. (sub-capitolul *Revizionismul și valoarea tratatelor*); Ernest Bernea, *Tineretul și politica*, București, ed. a II-a, 1936, p.17 și urm.

gropar al României Mari²¹.

Remarcând inaplicabilitatea instrumentelor diplomatice promovate de Ministerul de Externe român, dar și deciziile lovite de nulitate ale Societății Națiunilor, în memoriul trimis regelui la 5 noiembrie 1936 Codreanu afirma că: „Nu există Mica Înțelegere, nici Înțelegerea Balcanică. Cine crede în aceste construcții de carton, dovedește că n-a înțeles nimic”²². După ce refuzase oferta regelui în februarie 1937, când Carol al II-lea avusese o tentativă de captare a Legiunii în scopul orientării tineretului legionar către proiectul său de instaurare a regimului personal, Codreanu, în căutare de aliați politici, s-a apropiat de Iuliu Maniu, un adversar declarat al practicilor autoritare ale lui Carol al II-lea. După perfectarea pactului de neagresiune electorală din 25 noiembrie 1937, Codreanu a declarat în conferința de presă organizată, la 29 noiembrie 1937, la sediul Mișcării Legionare din str. Gutenberg nr. 3 că: „Eu sunt pentru o politică externă alături de Roma și Berlin. Alături de statele revoluțiilor naționale. În contra bolșevismului [...]. În 48 de ore după biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul, intrând astfel în linia misiunii sale istorice în lume”²³. Declarația lui Codreanu era considerată o replică insolită la adresa lui Maniu care, cu două zile mai înainte își exprima încrederea în alianțele tradiționale. În realitate, cele două declarații divergente făceau parte din strategia perfectată de semnatarii pactului de neagresiune electorală și vizau cele două ipoteze posibile în dinamica relațiilor internaționale europene, conturând, totodată, opțiunile României în politica externă.

Din perspectiva relațiilor dintre Mișcarea Legionară și N. Titulescu, trebuie remarcată „anatema” aruncată asupra fostului ministru de Externe și cererea expresă adresată de Codreanu legionarilor de a combate candidatura lui N. Titulescu în alegerile din 1937: „Termin cu o declarație. Vorbesc despre dl. Titulescu. Tinerimea română legionară căreia i s-a răpit libertatea, care a fost schingiuită la 1933-1934 prin cea mai nemiloasă violență, pe orice listă ar fi să apară dl. Titulescu, peste orice pact, îl va combate cu violența cea mai mare. Întreaga tinerime se va prezenta în județele în care va candida și se va opune din toate puterile la reintrarea acestui om în politica internă a țării. Cu dl. Titulescu nu putem încheia decât un pact de agresiune”²⁴. Iuliu Maniu a

²¹ Corneliu Ciucanu, Nicolae Titulescu și Mișcarea Legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică, p. 499-503.

²² Corneliu Z. Codreanu, *op.cit.*, p. 98-99.

²³ *Buna Vestire*, an I, nr. 227 din 30 noiembrie 1937; Corneliu Zelea Codreanu, *op.cit.*, p. 221-222.

²⁴ *Ibidem*; vezi și Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1919-1939*, ediție Al.Gh. Savu,

intuit că prezența lui Titulescu pe listele național-țărăniște putea torpila din start acordul de neagresiune electorală, care era încă precar înțeles și asumat de către membrii de partid din ambele tabere. Maniu era atacat de presa de stânga pentru înțelegerea cu Mișcarea Legionară, hulit de presa de dreapta, pentru atitudine anti-dinastică, contestat chiar în interiorul partidului de grupul centrist (N. Costăchescu, Armand Călinescu, Virgil Potârcă, M. Ghelmegeanu). Și în tabăra legionară acordul de neagresiune electorală a fost privit, de asemenea, cu neîncredere și chiar combătut de Nae Ionescu, Mihail Manoilescu și Mihail Sturdza, care-l considerau un nou impediment în calea normalizării relațiilor cu regele²⁵. Iuliu Maniu a inițiat o serie de contacte cu liderul legionar pe tema „destinderii” raporturilor dintre Legiune și fostul titular de la Palatul Sturdza. Prin intermediul doctorului Dimitrie Gerota, Maniu l-a convins pe Codreanu că relațiile de forță dintre Legiune și Titulescu trebuiau să înceteze în cel mai scurt timp pentru ca acordul electoral să poată opera judicios-politic împotriva regelui și a lui Tătărescu. În acest sens, Dimitrie Gerota a mers de mai multe ori la Casa Verde pentru a demonstra lui Codreanu că persoana lui Titulescu, care fusese exilat din fruntea Externelor de către însuși Carol al II-lea, reprezintă o miză importantă prin modul în care era perceput în străinătate pactul de neagresiune electorală²⁶. Totodată, I. Maniu l-a presat pe Titulescu să-și normalizeze raporturile cu Legiunea²⁷. În acest context au apărut articolele justificative²⁸ ale fostului ministru de Externe din ziarul *Universul*,

București, Editura Humanitas, 1990, p. 360. În 8 decembrie 1937, A. Călinescu nota: „Vine Titulescu. Garda anunță că-i va combate candidatura pe listele noastre”.

²⁵ ANIC, **Fond Casa Regală**, dosar 36/1937, f. 151, 155. Raportul agenților Siguranței indică drept principali contestatari ai acordului Maniu-Codreanu pe M. Manoilescu și pe Nae Ionescu, deranjați – evocă documentul – de caracterul anti-monarhic al **Pactului de neagresiune**. Vezi și Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 118-119. Episodul *răcirii* relațiilor dintre Codreanu și contestatarii Pactului mi-a fost, de asemenea, confirmat cu lux de amănunte și de către doctorul Șerban Milcoveanu și Filon Lauric. Ș. Milcoveanu era președintele UNSCR, fost șef al Societății Studenților Mediciniști și președinte al Centrului Studențesc București. F. Lauric era, în decembrie 1937, președintele Centrului Studențesc Cernăuți. Divergențele de opinie dintre Codreanu, pe de o parte, Nae Ionescu și M. Manoilescu, pe de altă parte, sunt confirmate și de rapoartele Siguranței, dar și de atitudinea stranie, de „*non-combatul*” adoptat de Profesor la sfârșitul lunii noiembrie și în luna decembrie 1937.

²⁶ Constantin Argetoianu, *op.cit.*, vol. III, p.168. Informația privind intervenția dr. Gerota la Corneliu Codreanu pe tema *reconcilierii* dintre N. Titulescu și Legiune a fost susținută și de către bătrânii legionari, foști deținuți politici (dr. Șerban Milcoveanu, Mircea Nicolau, Tache Funda, Filon Lauric, Faust Brădescu, Nae Roșca ș. a.), după 1990, cu prilejul unor convorbiri particulare sau afirmate public în cadrul unor conferințe.

²⁷ Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 117.

²⁸ *Ibidem*.

însurate mai târziu în broșura intitulată **Eu și Garda de Fier**²⁹, în care susținea că rolul decisiv în actul dizolvării din 9 decembrie 1933 l-au avut liberalii în frunte cu I.G. Duca și chiar un alt „înalt personajiu”, identificat/demascat, până la urmă, în persoana lui Gh. Tătărescu, la aceea data prim-ministrul guvernului liberal *de alegeri*³⁰. În cele din urmă, N. Titulescu s-a „reconciliat” cu Mișcarea Legionară, iar în campania electorală din decembrie 1937, echipele de propagandă ale studenților legionari au susținut candidatura lui N. Titulescu³¹. După deschiderea urnelor și numărarea voturilor, județul Olt prezenta următoarea situație: PNL 15.100 voturi, PNȚ, 6.596, TpȚ, 4.417 și PNC., 2.262 voturi³². Rezultatele alegerilor din județul Olt au permis, în final, obținerea mandatelor de deputați atât pentru N. Titulescu, cap de listă din partea PNȚ, cât și pentru preotul Ion Dumitrescu-Borșa, reprezentant al Mișcării Legionare-Totul pentru Țară³³.

Revenind la lansarea declarației din 29 noiembrie 1937, aceasta semnală orientarea fermă pro-Axă și apropierea ideologică de Germania național-socialistă. În viziunea lui Codreanu, mesajul său explicit reconsidera poziția de rezervă a Legiunii în cazul unei noi variante în politica externă a României. Dacă factorul german s-ar fi impus în geopolitica sud-est europeană, Mișcarea Legionară ar fi putut ajunge la putere, pentru a gestiona – cu succes, spera el – schimbarea alianțelor și noile relații româno-germane. În acest scenariu, transpus parțial în realitate, de altfel, peste doi ani, Codreanu nu a intuit reacția violentă a regelui, represiunea dură împotriva Legiunii și asasinarea sa. Prevăzuse însă agresivitatea germană care, în opinia lui, nu trebuia provocată, dar mai ales lansase dramatica profeție privind căderea granițelor³⁴ și comunizarea României: „De vor intra trupele rusești pe la noi și vor ieși învingătoare, în numele Diavolului, cine poate să creadă, unde este mintea care să susțină, că ele vor pleca înainte de a ne sataniza, adică bolșeviza?

²⁹ Nicolae Titulescu, **Eu și Garda de Fier**, Tipografia ziarului Universul, [București, 1937], 24p.

³⁰ George G. Potra, **Eu și Garda de Fier – un document controversat**, în Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, Horia Dumitrescu, Cristina Păiușan-Nuică (coordonatori), *op.cit.*, p. 297.

³¹ Dr. Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 117-120.

³² Corneliu Ciucanu, **Dreapta românească interbelică**, p. 468.

³³ Șerban Milcoveanu, *op.cit.*, p. 120

³⁴ În **Memoriul** din 5 noiembrie 1936, adresat regelui Carol al II-le, Codreanu solicita asumarea răspunderii factorilor care decid politica externă: „Cerem ca Majestatea Voastră să pretindă tuturor celor care conduc sau manifestă păreri cu privire la politica externă a României să declare că răspund cu capul pentru directivele pe care și le însușesc. [...] Este cutremurător să ne gândim că noi, tineretul de astăzi ar fi să fim condamnați a asista la împărțirea sau ciuntirea României Mari, pentru a plăti păcatele unei infame politici externe (Corneliu Zelea Codreanu, **Scrieri. Documente, Însemnări**, p. 285).

Consecințele? Inutil a le discuta”³⁵. Din păcate, aceste tragice previziuni s-au derulat cu precizie în vara anului 1940 (notele ultimative sovietice și dictatul de la Viena), când România s-a trezit total izolată – și apoi sfâșiată – dar mai cu seamă după 23 august 1944 și după instalarea guvernului Petru Groza, când s-au creat premisele comunizării și sovietizării României³⁶. Pierderile teritoriale din vara anului 1940 sunt motiv de îngrijorare și reflecție amară pentru opinia publică românească. Evident erau lansate reproșuri și anateme asupra celor considerați responsabili de „apocalipsa” granițelor și inerent se recunoșteau meritele acelor oameni politici care au intuit pericolul unei politici unilaterale „înfeudate” directivelor primite de la Paris și Londra. Nichifor Crainic avea să scrie că: „Vina o poartă exclusiv politica democratică a României care a paralizat sistematic orice tendință de apropiere de puterile Axei. Mulțumită acestei politici dezaastroase, România s-a găsit la 1940 cu desăvârșire izolată într-o Europă trântită la pământ și având în față puterile Axei, animate numai de gândul sancțiunilor împotriva ei. Sentința de la Viena e corolarul funest al acestei stupide și criminale politici democratice. Autorii pierderii Ardealului și a Cadrilaterului sunt național-țărăniștii și liberalii, care au guvernat țara în timpul Regelui Carol al II-lea și au stârpit în sânge ideea apropierei de Germania sau măcar de Italia. Dacă o asemenea apropiere s-ar fi săvârșit la timpul ei, nu numai Ardealul și Cadrilaterul ne-ar fi rămas, dar nici Basarabia și Bucovina nu ne-ar fi fost luate în 1940 cu consimțământul puterilor Axei”. În același context de revoltă și de stabilire a vinovățiilor, Dimitrie Cristian Amzăr, un mare admirator al profesorului Nae Ionescu și simpatizant al Legiunii, responsabilizează clasa politică românească sau, mai corect spus, vechea generație de politicieni, incapabili să păstreze și să lase urmașilor intactă moștenirea creată la 1918. Tema „conflictului dintre generații” lansată de congenerii săi prin **Itinerariul spiritual** (Mircea Eliade), **Manifestul Crinului Alb** (Petre Pandrea, Sorin Pavel, Ion Nestor) și prin articolul **Generație**, publicat de Mircea Vulcănescu în *Criterion*, care a generat o prolifică dezbateră culturală în deceniul IV, este translată de Amzăr în registru politic. Pe plan intern „bătrânii” partidelor istorice s-au opus

³⁵ *Ibidem*, p. 263.

³⁶ Gh. Buzatu, **Paradigmele tragediei Basarabiei**, în Gh. Buzatu (coordonator), **Bătălia pentru Basarabia**, București, Editura Mica Valahie, 2010, p. 40; Pamfil Șeicaru, **Construcții pe nisip. Politica anistorică**, Madrid, 1972, *passim*; idem, **Scrieri**, vol. 3, București, Editura Victor Frunză, 2003, p. 215. Aflat în exil, ziaristul Pamfil Șeicaru considera că „tot ce s-a abătut, după 23 august [1944], asupra nenorocitei noastre patrii era virtual cuprins în actul loviturii de stat”; Corneliu Ciucanu, **Nicolae Titulescu și Mișcarea Legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică**, p. 506-507.

vehement, chiar violent, inițiativelor social-politice și spirituale ale noii generații, iar pe plan extern, „gripați” pe linia tardivei filo-franceze, nu au reușit să facă diferența între simpatii și interese. În august 1940, D.C. Amzăr nota în jurnalul său: „De obicei, copii sunt aceia care risipesc averea, adunată cu trudă de părinți, dar uneori există părinți care mănâncă și distrug la bătrânețe ceea ce au adunat în tinerețe, poate mai mult prin noroc și împrejurări favorabile decât prin muncă cinstită. De astfel de părinți a avut parte România Mare”³⁷.

Declarației lui Codreanu din noiembrie 1937, care sublinia în esență disponibilitatea schimbării alianțelor tradiționale, a iritat Franța și Marea Britanie și a produs efecte dezaastroase în raport cu *factorul constituțional*. În opinia cercurile politico-diplomatice occidentale, regele reprezenta ultimul și cel mai important impediment în calea ascensiunii Mișcării Legionare și a reorientării politicii externe românești către Germania și Italia. În consecință, democrațiile occidentale au aprobat tacit planul de instaurare a regimului autoritar condus de Carol al II-lea. Abrogarea Constituției din 1923, dizolvarea partidelor politice, aplicarea pe scară largă a cenzurii și stării de asediu – derapaje evidente de la standardele sistemului democratic – au fost trecute cu vederea de democrațiile occidentale, atâta timp cât aceste măsuri politice asigurau lichidarea Mișcării Legionare, receptată la Londra și Paris drept principalul vector al opțiunii pro-germane din România.

Reevaluarea contextului spiritual-cultural și a realităților social-politice care au generat apariția și ascensiunea dreptei radicale constituie o întreprindere riscantă, dacă ne îndepărtăm de mentalitatea și percepțiile emoționale ale epocii, de aspirațiile și „obsesiile” tineretului interbelic, în parte legitime, alte ori idealiste și vădit exagerate, dacă nu decriptăm pe deplin cauzele retoricii anti-sistem, stilul frenetic și „teribilismul” conceptual propriu intelectualilor *noii generații*. Trebuie precizat că interbelicul românesc a fost o perioadă efervescentă și prolifică sub raportul circulației ideilor, dar, totodată, tulbure sub aspectul evoluțiilor/involuțiilor politice. Dacă analizăm prestația Legiunii după schema clasică a politicii definite „ca o artă a posibilului”, a concesiilor și a moravurilor tranzacționiste împământenite în viața publică românească dintre cele două războaie mondiale, principiile morale ireductibile asumate de Codreanu și reacțiile sale inflexibile nu cadrau cu climatul politicianist, cu jocurile de culise și de interese, cu echilibristica morală și doctrinară a epocii. Analizând

³⁷ D.C. Amzăr, *Jurnal berlinez*, ediție îngrijită de Dora Mezdrea și de Dinu. D. Amzăr, București, Editura România Press, 2005, p. 83.

desfășurările politice din anii '30 chiar unii legionari au considerat că șeful Mișcării a avut atitudini inabile față de anumite conjuncturi favorabile³⁸. Deciziile sale idealist-intransigente au inflammat raporturile cu factorii de putere și au determinat izolarea Legiunii în planul vieții publice românești. În februarie 1937, în cadrul unei întrevederi secrete cu regele Carol al II-lea, Codreanu refuză „trocul” politic propus de rege: preluarea puterii în schimbul predării șefiei Legiunii³⁹. Reacția liderului legionar era de neconceput pentru cercurile politice românești și a fost dezaprobată chiar de unii membri ai stafului Mișcării (M. Manoilescu, M. Polihroniade, Victor. I. Vojen, Virgil Ionescu)⁴⁰. Semnarea *Pactului de neagresiune electorală* din 25 noiembrie 1937, acord ce consfințește alianța cu Iuliu Maniu și Gh. Brătianu, adversari declarați ai practicilor autoritare ale regelui și ai camarilei de la Palat a fost, de asemenea, percepută în mediile politice ca un afront la adresa suveranului⁴¹. Unii lideri legionari și consilieri ai lui Codreanu și-au manifestat rezervele și nemulțumirea, considerând alianța cu Maniu ca un gest antimonarhic și un serios impediment al reconcilierii cu *factorul constituțional*⁴². În acest context, cu toate insistențele lui Codreanu, chiar și sfătuitorul său intim, profesorul Nae Ionescu, a refuzat candidatura pe listele

³⁸ În mai multe convorbiri private cu dr. Milcoveanu și Filon Lauric aceștia au afirmat că „poate alta ar fi fost soarta Mișcării dacă se stabileau altfel de raporturi cu regele Carol al II-lea”. Vladimir Dumitrescu scrie că o altă întrevedere „confidențială” a fost cerută de rege la începutul lunii februarie 1938, prin intermediul lui Ernest Urdăreanu. Codreanu a cerut sfatul comandanților legionari, intervenția energică a lui Al. Cantacuzino, care a replicat că liderul Legiunii „nu poate intra la Palat pe ușa din dos” l-a determinat pe Codreanu să refuze. După examinarea situației politice, peste câteva zile, șeful Mișcării s-a răzgândit și a comunicat, prin Virgil Ionescu (prieten cu Urdăreanu), că este dispus să accepte întrevederea. Regele a răspuns, însă, că nu o mai consideră necesară (Vladimir Dumitrescu, *Mărturisirile unui „criminal politic”*, Bacău, Editura Babel, 2013, p. 144-145).

³⁹ Zaharia Boilă, *Amintiri și considerațiuni asupra mișcării legionare*, ediție îngrijită de Marta Petreu și Ana Cornea, Cluj-Napoca, Biblioteca Apostrof, 2002, p. 58-59.

⁴⁰ Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 322-323.

⁴¹ Vezi Carol al II-lea *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. I (1904-1939), ediție de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, Editura Silex, 1995, p. 233-234.

⁴² Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 313-331, 336-338; idem, *Nicolae Titulescu și Mișcarea Legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică*, p. 506-508. Rapoartele Corpului Detectivilor din cadrul Direcției Generale a Poliției consemnează și nemulțumirile înregistrate în interiorul partidelor semnatare. Astfel, grupul „centrist” din cadrul PNȚ (Armand Călinescu, M. Ghelmegeanu, Virgil Potârcă) s-a opus „pactului”, după cum și personalități afiliate Mișcării Legionare (M. Manoilescu, Nae Ionescu, Mihail Sturdza), l-au considerat inoportun din cauza caracterului anti-monarhic, aspect care compromitea iremediabil orice posibilă înțelegere cu regele Carol al II-lea, blocând accederea la putere a Legiunii (ANIC, *fond Casa Regală*, dosar 36/1937, f. 151, f. 162, f. 164).

Partidului „Totul pentru Țară”, pentru ca numele său să nu fie asociat cu linia explicit anticarlistă adoptată de Mișcare. Nae Ionescu a apreciat că acordul cu Iuliu Maniu anulează șansele accederii la putere a Legiunii, intuind și coliziunea inevitabilă dintre legionari și autorități⁴³. În anul următor, prin lovitura de stat din 10 februarie 1938 și instaurarea regimului autoritar monarhic, previziunile sumbre ale filosofului s-au adevărat pe deplin.

O altă eroare tactică a Legiunii a fost considerată și declarația lui Codreanu din 29 noiembrie 1937 referitoare la reorientarea politicii noastre externe către Roma și Berlin. Mesajul liderului legionar a inflamat din nou relațiile și așa încordate cu Palatul, au iritat mediile protipendadei filo-franco-engleze din țară dar, în special, a nemulțumit cercurile politico-diplomatice de la Londra și Paris, alarmate de o eventuală *defecțiune* a României în Balcani. Chiar dacă noile realități europene din anii '30, recomandau politicianilor români noi reevaluări în politica externă pentru păstrarea integrității statului național-unitar, alianța cu Franța era considerată intangibilă de către factorii de decizie ai politicii și diplomației românești. Pericolul comunismului, teama de expansionismul rusesc și pretențiile teritoriale ale Ungariei hortiste au determinat pe oamenii politici de dreapta (Gh Brătianu, A.C. Cuza, Octavian Goga) să sondeze posibilitatea unei alianțe cu Germania, considerată singura putere capabilă de a se opune politicilor agresive coordonate de Moscova și Budapesta. Deși astfel de inițiative au fost bine primite la Berlin, regele și politicienii principalelor partide de pe scena publică românească le-au nesocotit sau combătut cu rigiditate. La sfârșitul anului 1937, o politică de apropiere față de Germania era apreciată, în cel mai bun caz, „aventuristă”, sau pur și simplu taxată ca „inepție”. În noiembrie 1937, declarația lui Codreanu – care denunța organismele ineficiente (Societatea Națiunilor, Mica Antantă, Înțelegerea Balcanică), și anunța apropierea de Axă – a creat rumoare în mediile politice românești, dar, mai cu seamă, a îngrijorat Franța și Marea Britanie. Din acel moment, Londra și Parisul au fost tentate să ofere tot creditul politic lui Carol al II-lea, apreciat drept principalul garant al politicii externe românești. În acest context, sub pretextul blocării Mișcării Legionare, care amenința cu schimbarea alianțelor tradiționale ale României, Carol al II-lea a intuit că planul său de instaurare a regimului autoritar monarhic care, pe lângă dizolvarea partidelor și a democrației, implica reprimarea exemplară a Legiunii și dispariția fizică a lui Codreanu, va fi abrobat tacit de democrațiile occidentale.

⁴³ Dora Mezdrea, Nae Ionescu. *Biografia*, vol. IV, Brăila, Editura Istros-Muzeul Brăila, 2005, p. 177-180. Pentru a nu fi suspectat de Palat în privința acordului de neagresiune electorală, Nae Ionescu a refuzat în repetate rânduri oferta de a candida pe listele legionare și a plecat în străinătate.

Din punctul nostru de vedere, Codreanu nu poate fi culpabilizat pentru declarația fermă referitoare la reorientarea politicii noastre externe, întrucât mesajul afirma clar opțiune pro-Axă și acesta era scopul. Credem că acordul de neagresiune nu opera doar pe tabloul intern (răsturnarea guvernului Tătărescu și blocarea instaurării dictaturii regale), ci anticipa două ipoteze posibile în plan extern. În cazul menținerii supremației anglo-franceze în relațiile internaționale, era recomandat un guvern național-țărănist în frunte cu Iuliu Maniu, dar în cazul unui alt scenariu, în care Germania și Italia aveau un rol determinant în dinamica europeană, s-ar fi impus aducerea la putere a lui Codreanu. În această cheie – credem noi – trebuie interpretată declarația liderului legionar din noiembrie 1937 când, indubitabil, a lansat un mesaj explicit de politică externă și care s-a produs la scurt timp după precizările oferite presei de către Iuliu Maniu, unde se sublinia menținerea alianțelor tradiționale. De asemenea, considerăm că strategia declarațiilor fără echivoc în ceea ce privește politica externă a țării, fusese stabilită anterior semnării acordului electoral în decursul mai multor runde de negocieri. În fond, pactul de neagresiune electorală conținea și cele două opțiuni de politică externă, reconfigurând – în context interbelic – proiectul alternativ (pro-Antantă și pro-Puterile Centrale), existent în România antebelică. În opinia noastră, la sfârșitul anilor '30 evoluțiile internaționale și vulnerabilitățile geopolitice specifice sud-estului european etalau factorilor de decizie, aproximativ, același tip de susceptibilități și scenarii agresive la adresa integrității teritoriale a statului român ca în anii 1914-1916. În consecință, credem că realitățile internaționale recomandau o strategie de gestionare a opțiunilor externe comparabilă cu cea adoptată de personalitățile politice și regele Ferdinand în perioada neutralității, însă Carol al II-lea a preferat soluția dictatorială. Prin instaurarea regimului autoritar monarhic și dizolvarea partidelor, regele și-a asumat responsabilitatea integrală a politicii externe, iar prin suprimarea lui Codreanu și a Legiunii regele a anulat o alternativă politică viabilă care – în climatul bulversant al anilor 1938-1940, cu Germania principal vector de putere – ar fi putut opera cu mai multe șanse de reușită pentru salvarea frontierelor.

Prăbușirea României Mari în vara anului 1940 a fost, indubitabil, o consecință directă a Pactului Ribbentrop-Molotov, însă astăzi, ca și ieri de altfel, istoricii reevaluează punctual momentele cheie care au condus la catastrofă. Această optică reconstruiește contextul epocii și propune o altă perspectivă asupra evenimentelor dramatice din anul 1940, care ar fi putut fi evitate printr-o politică matură și elastică în raport cu polurile de putere configurate în sud-estul european. România naviga, practic, între ostilitatea declarată a URSS, agresivitatea revanșardă germană și neputința mascată în „conciliatorism” a

Franței și Marii Britanii. În condițiile reocupării Rhenaniei (martie 1936), a Anschullus-ului (martie 1938), a prestației deplorabile a liderilor anglo-francezi din timpul Conferinței de la Munchen, a anexării Cehoslovaciei (martie 1939), factorii de decizie de la București au „reacționat” prin Tratatul economic româno-german, semnat în martie 1939, pe care nu s-au grăbit să-l pună în aplicare. Mai mult, deși realizau limpede că vor irita Berlinul, autoritățile române au acceptat „garanțiile unilaterale”, primite în aprilie 1939, din partea Marii Britanii și Franței, deși acestea erau simple declarații politice de conjunctură făcute de Neville Chamberlain și Edouard Daladier („capitularzii” de la Munchen). Ei anunțau vag că anglo-francezii pot acorda „întreaga asistență ce le stă în putință” în cazul unei agresiuni împotriva României și Greciei, care „ar amenința în mod clar independența” celor două state, iar guvernele de la București și Atena ar hotărâ să opună rezistență. Evident că aceste „garanții” nu erau dublate de acorduri tehnice care să consemneze ajutorul militar concret⁴⁴. Tragedia anului 1940 a confirmat erorile școlii titulesciene de diplomație ancorată unilateral în direcția păstrării alianțelor tradiționale, devenite, însă, inoperabile la sfârșitul deceniului IV. Adversitatea lui N. Titulescu față de Germania, afișată zgomotos după 1933, echilibristica la politică și economică utilizată de București după debarcarea lui N. Titulescu și în special din perioada monarhiei autoritare, când Carol al II-lea devenise principalul factor de decizie al politicii externe, au creat neîncredere și antipatie la Berlin. Abia după notele ultimative din 26 și 27 iunie 1940 și anexarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Ținutului Herței, Carol al II-lea a decis să adapteze politica externă a României, deja răsluite, la realitățile geopolitice. Abia la 28 iunie 1940, regele a renunțat la „garanțiile” franceze și engleze, iar noul premier, Ion Gigurtu, a anunțat alinierea „sinceră” la politica Axei. Era însă prea târziu. România pierduse momente prețioase în perioada 1936-1938, când Germania era direct interesată de prietenia României și ar fi răspuns loial nevoilor noastre de securitate a granițelor de Est și de Vest. În noul context, Hitler era stăpân pe situație, iar primul-ministru I. Gigurtu și ministrul de Externe M. Manoilescu, aflați în vizită în Germania, au primit nenumărate reproșuri pentru politica de „încercuire” a Germaniei adoptată de România la cererea Franței și Angliei. Totodată, rememorând momentul 1936, vizita lui Gh. Brătianu la Berlin și semnalele transmise Bucureștiului pe canalele diplomatice, Hitler reproșa oficialilor români că oamenii politici și „Hohenzollernul de la București” au refuzat „mâna întinsă” cu mulți ani în urmă, când se oferise să garanteze toate frontierele României, fără ca noi să renunțăm la cele franceze și promitea relații economice foarte

⁴⁴ Ibidem, p. 165.

avantajoase în schimbul renunțării la politica Pactului oriental⁴⁵.

În replică la politica neamicală și/sau duplicitară a regelui față de Germania, Hitler a taxat „indirect” România prin „dezinteresul” – termen stipulat la punctul 3 din protocolului adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov – privind Basarabia, lasată pradă imperialismului sovietic. Totodată, aceeași politică duplicitară a fost „răsplătită” și direct prin odiosul Arbitraj de la Viena, care a permis Ungariei ocuparea părții de nord-vest a Transilvaniei. Drama anului 1940 a consemnat falimentul regimului autoritar și a determinat abdicarea regelui Carol al II-lea, considerat principalul vinovat de dezastrul țării. Pierderile teritoriale au impus invariabil, ca unică soluție de supraviețuire a statului, intrarea țării pe orbita Reich-ului nazist, dar în condiții cu mult mai drastice, comparativ cu perioada precedentă, în care germanii erau realmente interesați de prietenia României. Astfel, comunitatea românească traumatizată de realitățile prăbușirii oferea generalului Ion Antonescu, șeful statului român, argumente și instrumente de negociere incomparabil mai slabe față de anii 1936-1939 când, printr-o atitudine elastică și echilibrată de apropiere politico-economică față de Germania s-ar fi evitat, poate, tragedia anului 1940. Protagonistii politicii de apropiere dispăruseră, însă. Corneliu Codreanu fusese asasinat, iar Mișcarea Legionară reprimată cu o violență extremă. Octavian Goga era decedat din cauze naturale sau, după cum s-a spus în epocă, otrăvit. Alți oameni politici erau considerați nereprezentativi, fără partid puternic și fără anvergură politică (Gh. Brătianu, ing. Ion Gigurtu), sau realmente inutilizabili (A.C. Cuza, un bătrân trecut de 80 de ani). În septembrie 1940, Carol al II-lea a propus lui M. Manoilescu să formeze un guvern de dreapta, care să acționeze ca un paratrăsnet în față pretențiilor germane, însă fostul ministru de Externe a refuzat, considerându-se consumat și compromis politic prin rolul ingrat distribuit de rege: acela de semnatar al Dictatului de la Viena. Lipsa oamenilor politici cu șanse reale de a negocia cu Berlinul adâncea agonia regimului carlist și dovedea, încă odată, erorile săvârșite și incapacitatea regelui de a rezolva criza. Varianta Antonescu – sugerată de Valer Pop și W. Fabricius, reprezentantul Germaniei la București, agreeată de Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, aflați în relație directă cu Antonescu – a fost o altă „eroare” a regelui dezorientat de manifestările ostile ale opiniei publice. În țară se crease o stare insurecțională în care un rol dominant îl avea Mișcarea Legionară, singura forță organizată, disciplinată și capabilă de reacție. Puciul declanșat de Horia Sima la 3 septembrie 1940 (în București, Brașov, Constanța) a grăbit investirea cu puteri depline cerută de generalul Antonescu pentru a pune capăt haosului și a „reprima

⁴⁵ Ibidem, p. 167.

pe legionari”, obiectiv principal urmărit de rege. Renunțarea la prerogativele regale a oferit, în fapt, lui Ion Antonescu instrumentele necesare pentru a forța abdicarea lui Carol al II-lea⁴⁶. De altfel, în discuțiile generalului Antonescu privind participarea țărăniștilor și liberalilor la un guvern de uniune națională, abdicarea regelui era condiția principală susținută de liderii celor două partide.

Trebuie menționat, însă, că întreaga carieră militară și atitudine politică a generalului Antonescu nu-l recomanda ca „om al Germaniei”, ci din contră. Profesionalismul ofițerului de stat major și îndârjirea dovedite împotriva trupelor germane în Războiul de Întregire, când a ocupat șefia Biroului de Operațiuni de pe lângă Marele Cartier General⁴⁷, postul de atașat militar la Paris, Londra și Bruxelles, dar mai cu seamă reacțiile și declarațiile sale lansate în diverse ocazii și discuții cu oamenii politici ai vremii, îl catalogau pe generalul Antonescu drept un ofițer cu simpatii filo-anglo-franceze de nezduncinat⁴⁸. Și totuși aceste sentimente au fost lesne depășite de Ion Antonescu, omul de stat care, ținând cont de realitățile geopolitice, a semnat Pactul tripartit în noiembrie 1940, devenind al treilea om al Axei⁴⁹ și, în nici un caz, „aliatul uitat al lui Hitler”⁵⁰.

⁴⁶ Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei. Contribuții, mărturii, documente*, București, Editura Mica Valahie, 2003, p. 85; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 3, *Cele trei dictaturi*, București, Editura RAO, 2002, p. 348 și urm.

⁴⁷ Pentru activitatea militară a lui Ion Antonescu din perioada primului război mondial, vezi Valeriu Fl. Dobrinescu, Horia Dumitrescu, *Ion Antonescu și Războiul de Reîntregire a Neamului*, ediția a II-a revăzută, Focșani, Editura Pallas, 2006, *passim*; V.Fl. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, *Plata și răsplata istoriei: Mareșalul Ion Antonescu, militar și diplomat, (1914-1940)*, Iași, Institutul European, 1994, p. 79-80; Gh. Buzatu, *Mareșalul Ion Antonescu. Forța destinului. O biografie*, ediția I, Iași, Editura Tipo-Moldova, p. 42.

⁴⁸ Radu R. Rosetti, *Pagini de jurnal*, București, Editura Adevărul, 1993, p. 137; Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op.cit.*, p. 374; Gh. Buzatu, *Mareșalul Ion Antonescu. Forța destinului. O biografie*, p. 37; idem, *Românii în arhivele Kremlinului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 362-354.

⁴⁹ Gh. Barbul, *Mémorial Antonesco. Le III-e homme de l'Axe*, I, Paris, Edition de la Couronne, 1950, p. 186-187; Gh. Buzatu, *Mareșalul Ion Antonescu. Forța destinului. O biografie*, p. 40-41.

⁵⁰ Expresia îi aparține istoricului britanic Dennis Deletant (*Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său, 1940-1944*, traducere Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2008). Totuși, pe parcursul a 20 de întrevederi dintre Hitler și Antonescu, Mareșalul a dovedit curaj și prezență de spirit în abordările sale, nefiind nicidecum un „aliat” docil al Führerului, ci mai degrabă un interlocutor incomod în discuțiile cu tematică militară ce priveau Frontul de Răsărit. După cum relatează chiar ministrul de Externe, M. Sturdza, un contestatar vehement al regimului Antonescu, Mareșalul era bine documentat, elocvent în expunerea, dar mai ales consecvent în a reclama lui Hitler nedreptatea produsă României prin Arbitrajul de la Viena (vezi Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, Ploiești, Editura Ploiești-Mileniul III, 2005, p. 241, ediția a II-a, anastatică, Iași, Tipo Moldova, 2010). Pentru amploarea relațiilor româno-

Totodată trebuie consemnat că Antonescu la aceea dată nu avea altă soluție onorabilă de a menține și salva ceea ce se mai putea salva din statul român. În definitiv, alianța cu Germania era inevitabilă, fiind o consecință firească a dominației germane în sud-estul european și o reacție de legitimă apărare față de comunism și agresivitatea sovietică. Cu atât mai mult se impune recunoașterea meritelor oamenilor politici care, în anii precedenți, intuiseră supremația germană pe continent și se pronunțaseră pentru o apropiere ponderată față de Germania.

*

Anticomunismul a rămas o trăsătură definitorie a Mișcării Legionare, demonstrată de-a lungul anilor prin atitudinea membrilor săi din țară și exil. În timpul scurtei guvernări legionare, combaterea mișcării comuniste a constituit una din principalele preocupări ale regimului. După evenimentele din ianuarie 1941, beneficiind de intervenția și sprijinul unor ofițeri superiori germani, principalii lideri ai Mișcării Legionare s-au refugiat în Germania. La presiunile mareșalului Ion Antonescu, autoritățile celui de-al treilea Reich au impus legionarilor refugiați domiciliu forțat și chiar internarea în lagărele de concentrare de la Rostok, Dachau și Buchenwald⁵¹. În acest context, trebuie consemnată reacția lui Horia Sima și a Legiunii în momentul „rocadei” de la 23 august 1944, întrucât constituirea Guvernului Național Român de la Viena a fost, cu siguranță, prima formulă instituționalizată și coerentă împotriva ocupației sovietice și instaurării comunismului în România⁵². În sprijinul acestei afirmații amintim acțiunile politico-militare desfășurate sub egida Guvernului de la Viena: parașutarea echipelor de legionari în țară, formarea Armatei Naționale,

germane între 1940-1944 vezi mai cu seamă, mai cu seamă, Andreas Hillgruber, *op.cit., passim*; Alesandru Dușu, *Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941-1945)*, București, Editura Enciclopedică, 2000; Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, Editura Enciclopedică, 2003.

⁵¹ Horia Sima, *Prizonieri ai Puterilor Axei*, Madrid, Editura Mișcării Legionare, 1990, *passim*; Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României*, Buenos Aires, 1951, p. 21 și urm.; Adrian Gabriel Lepădatu, *op.cit.*, p. 295-312; Ilarion Țiu, *op.cit.*, p. 100-137.

⁵² Vezi Horia Sima, *Guvernul Național Român de la Viena*, Madrid, Editura Mișcării Legionare, 1993 *passim*; idem, *23 august 1944: Desființarea istorică a națiunii române*, Madrid, 1974; *An Interview with Horia Sima. Commander – in – Chief of the Archangel Michael*, f.l., 1977, 26 p.; idem, *Pentru ce am pierdut Războiul din Răsărit și am căzut în robia comunistă*, extras din *Buletinul Comitetului Național Româno-American*, 20 aprilie 1972; supliment *Gazeta de Vest*, septembrie 1995; idem, *Tehnica de luptă contra comunismului*, München, 1979; idem, *Ce este comunismul?*, Madrid, Editura Dacia, 1972; ed. a II-a – Timișoara, Editura Gordian, 1994; Faust Brădescu, *Guvernul de la Viena. Continuarea statului român național-legionar*, Madrid 1989, *passim*; Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op.cit.*, p. 269-275; Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 400.

operațiune coordonată de generalul Platon Chirnoagă, misiunea lui N. Petrașcu pentru organizarea rezistenței anti-sovietice și anti-comuniste, misiunea prof. C. Stoicănescu, ce viza „un 23 august invers”⁵³. După lăsarea „cortinei de fier” și sovietizarea României, numărul mare de membri ai Mișcării Legionare din închisorile comuniste (după unele statistici aproximativ 76%) dovedește filonul doctrinar antibolșevic și participarea acestora la mișcarea de rezistență anticomunistă din România⁵⁴.

În contextul general al rezistenței societății românești împotriva comunizării țării, nu putem ignora activitatea exilului anticomunist militant. Fenomen de amploare prin activism cultural-politic și consistență structural-anticomunistă, exilul românesc rămâne o pagină dramatică din istoria României secolului XX și reprezintă, fără îndoială, o reacție importantă împotriva comunismului, un model de integrare a spiritului românesc în spații culturale diverse, o experiență existențială cu valențe inițiatice, care îmbină complex și armonios ethosul identitar, păstrător al valorilor tradiționale, cu vocația umanistă universală⁵⁵.

⁵³ Horia Sima, *Guvernul Național Român de la Viena*, *passim*; Faust Brădescu, *Guvernul de la Viena*, *pasim*; Günter Klein, *Începuturile rezistenței antisovietice în România (23 martie 1944-6 martie 1945)*, comunicare la Institutul de Istorie „N. Iorga”, București, martie 1995; Dorin Dobrinu, *Un „23 august invers”. Tentativa de readucere a României în Axă (toamna 1944-primăvara 1945)*, în *Anuarul Institutului de Istorie Recentă*, vol. II, 2003, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 281-289; Mircea Tănase, *Eroii nimănui. Agenți parașutați în timpul și după cel de-al doilea război mondial*, București, Editura Militară, 2010, p. 165-178; Carlos Cabalero Jurado, Richard Landwehr, *Armata Națională Română a Guvernului de la Viena*, Bacău, Editura Vicovia, 2008, 92 și urm.

⁵⁴ Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *op.cit.*, p. 217; Ovidiu Găină (Stan M. Popescu), *Lupta legionarilor împotriva invaziei sovietice în Bucovina*, Buenos Aires, Editura Myrna, 2002; Dorin Dobrinu, *op.cit.*, p. 283-289; Mircea Tănase, *op.cit.*, p. 165-177; Tiberiu Tanase, *op.cit.*, 192 și urm.; Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncoță, *Începuturile mișcării de rezistență din România*, vol. I-II, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (în continuare INST), 1998-2004; Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, eds., *Rezistența armată din Bucovina 1944-1964*, vol. I-III, București, INST, 1998-2004-2006, *passim*; Marian Cojoc, ed., *Rezistența armată din Dobrogea, 1945-1960*, București, INST, 2004; Adrian Brișcă, *Rezistența armată din Banat*, București INST, 2004, p. 85 și urm.; Constantin Ionașcu (coordonator), *Rezistența anticomunistă din Dobrogea*, ediția a III-a, București, Fundația Academia Civică – Societatea de Cultură Macedo-română, 2011, *passim*; Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*, p. 412.

⁵⁵ Mihaela Cristea, *Experiența inițiativă a exilului*, București, Editura Roza Vânturilor, 1994, p. 18-26, 250-251; Florea Firan, Constantin M. Popa, *Literatura diasporei (Antologie comentată)*, Craiova, Editura Macedonski, 1994; Nicolae Florescu, *Întoarcerea proscrisilor. Reevaluări critice ale literaturii exilului*, București, Editura „Jurnalul Național”, 1998; Mircea Popa, *Reîntoarcerea la Ithaca, Scriitori români din exil*, București, Globus, [1998]; Aurel Sergiu Marinescu, *O contribuție la istoria exilului românesc*, vol. I-II, București, Edtura

Activitatea cultural-științifică, numeroasele asociații, cercuri de studii și cenacle întemeiate, publicațiile editate, simpozioanele și conferințele organizate de emigrația legionară din Spania, Italia, Franța și Germania Federală au atras atenția presei occidentale. Conform unei evaluări globale a exilului românesc întreprinsă de publicația „Deustches Ostdienst” în 1960, numărul legionarilor din Europa de Vest era estimat la aproximativ 5.000 de persoane, cifră care reprezenta o treime din totalul emigranților români⁵⁶. În pribegie s-au regăsit și unii intelectuali din generația interbelică pe care, atașamentul față de valorile tradiționale și respingerea categorică comunismului și simpatiile de dreapta⁵⁷, i-au transformat inevitabil în *obiective* pentru agenții Securității⁵⁸.

Vreamea, 1999, 2002; Fănuș Băileșteanu, *Personalități culturale românești din străinătate*, București, România Press, 1999; Titu Popescu, *Convorbiri despre exil și literatură*, București, Jurnalul literar, 2001; Mihai Pelin, *Opisul emigrației române. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității*, București, Editura Compania, 2002; Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989*, București, Editura Compania, 2003; Mircea Ciobanu, *Regele Mihai și exilul românesc*, Iași, Editura Princeps, 1994, *passim*; George Uscătescu, *Noul itinerar*, în *Destin*, nr. 10/1956, p. 3 și urm.; Monica Lovinescu, *O paranteză cât o existență*, în *Secolul 20*, nr. 10-12/1997, 1-3/1998, p. 176; Sorin Alexandrescu, *Invizibilitatea imigrantului*, în *ibidem*, p. 217; Eugen Simion, *O cronică a lucrurilor misterioase*, în *Caiete critice. Exil și literatură*, nr. 1-2/1993; Ion Calafeteanu, *Politică și exil. Din istoria exilului românesc, 1946-1950*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 23 și urm.; Eva Behring, *Scriitori români din exil (1945-1989). O perspectivă istorico-literară*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001, p. 11 și urm.

⁵⁶ Apud, Ion Calafeteanu, *op.cit.*, p. 31.

⁵⁷ Mihai Pelin, *op.cit.*, *passim*; Nicolae Florescu, *op.cit.*, *passim*; Mircea Eliade, *Texte „legionare” și despre românism*, ediție și cuvânt înainte de Mircea Handoca, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001; idem, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, ediție Sorin Alexandrescu, Florin Țurcanu și Mihai Zanfir, București, Editura Humanitas, 2006, p. 132, 133, 156, 184; *Intelectualii și Mișcarea Legionară*, *passim*; Florin Țurcanu, *op.cit.*, *passim*; Corneliu Ciucanu, *Nae Ionescu și „Noua generație”: intelectualul și tentația politicianului*, p. 321-341; idem, *Războiul din Răsărit și perspectiva tragică a comunizării României reflectate în memorialistica lui Mircea Eliade*, în *Cercetări istorice* (serie nouă), XXX-XXXI (2011-2012), Iași, Editura Palatului Culturii, 2012; p. 186-190; idem, *Noua generație și tentația radicalismului de dreapta*, în Marusia Cîrstea, Sorin Liviu Damean, Lucian Dindirică (coordonatori), *Gheorghe Buzatu. In memoriam*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 20014, p. 403-422.

⁵⁸ Vladimir Dumitrescu, *Închisorile mele*, București, Editura Albatros, 1994; Dora Mezdrea, *Nae Ionescu și discipolii săi în arhivele Securității*, vol. I-V, București/Cluj-Napoca, Editura Mica Valahie/Editura Eikon, 2008-2013; Stelian Tănase, *Cioran și Securitatea*, Iași, Editura Polirom, 2010, *passim*; Ioana Diaconescu, *Scriitori în arhivele CNSAS Intelectuali urmăriți informativ, condamnați, uciși în detenție 1946-1989*, București, Fundația Academia Civică, 2012, *passim*; *Enciclopedia valorilor reprimate. Războiul împotriva culturii române (1944-1999)*, coordonatori, Ilie Bădescu și Mihai Ungheanu, vol. I-II, București, Editura Pro-Humanitate, 2000, *passim*).